

OBČINSKI KVIZ MESTA JESENICE 2025

JESENICE V VOJNI VIHRI 2. SVETOVNE VOJNE

»GRADIVO ZA SPLETNI KVIZ«

PRIPRAVIL: GORNJESAVSKI MUZEJ JESENICE

JESENICE, 2025

KAZALO

20. STOLETJE – STOLETJE VELIKIH SPREMEMB.....	3
ČAS PRED PRVO SVETOVNO VOJNO NA JESENICAH	3
PRVA SVETOVNA VOJNA IN ČAS MIRU PO NJEJ	4
NAPAD NA JUGOSLAVIJO IN OKUPACIJA	5
ŽIVLJENJE NA OKUPIRANIH JESENICAH.....	6
RAZGLASI IN PREPOVEDI	6
SPLOŠNO POMANJKANJE	6
IZGON PREBIVALCEV IN NASELJEVANJE NEMCEV	7
PONEMČEVANJE.....	8
ŠOLSTVO.....	8
OBNOVA INFRASTRUKTURE.....	9
ŽELEZARNA KRANJSKE INDUSTRIJSKE DRUŽBE MED OKUPACIJO	9
ŽENSKE V ČASU VOJNE	9
VOJNA PROPAGANDA.....	10
TISKARNE.....	11
ZDRAVSTVO	12
JESENIŠKI ZDRAVNIKI MED VOJNO	12
PARTIZANSKA BOLNICA NA MEŽAKLI.....	12
GESTAPO IN ZAPORI NA JESENICAH	13
NARODNI UPOR.....	13
OFENZIVA ENZIAN	15
LETI 1943 IN 1944: MOČ OKUPATORJA SE MANJŠA	15
BOMBA V ŠOLI.....	17
ZADNJE LETO OKUPACIJE IN ZADNJE LETO VOJNE	17
BOMBARDIRANJE JESENIC.....	17
UMIKANJE OKUPACIJSKIH ENOT.....	18
SPOMIN NA NOB V NAŠEM VSAKDANJIKU	18
VIRI IN LITERATURA	20

20. STOLETJE – STOLETJE VELIKIH SPREMENB

Čas pred in po letu 1900 je bil čas napredka, razvoja znanosti in tehnike ter razcveta umetnosti, večina sveta pa je bila v rokah evropskih velesil. Je pa 20. stoletje tudi čas, ki sta ga močno zaznamovali dve svetovni vojni. Prva svetovna vojna se je začela leta 1914 kot vojna med evropskimi državami, ki so se povezale na eni strani v »antanto« in na drugi v »centralne sile«. V tekmo za gospodarsko, politično, vojaško in kolonialno prevlado v Evropi in po svetu so bile na koncu vpletene vse glavne sile in skoraj vse evropske države. **Vélika vojna**, kot so jo imenovali do druge svetovne vojne, je za seboj pustila popolno uničenje in propad štirih velikih cesarstev (ruskega, nemškega, avstro-ogrskega in osmanskega). Mir v Evropi naj bi zagotovila Versajska mirovna pogodba, a se to ni zgodilo. Več različnih dejavnikov je povzročilo vzpon fašizma in nacizma, tako da se je le 21 let po koncu prve, začela druga svetovna vojna. Uradno se je začela z napadom Nemčije pod vodstvom Adolfa Hitlerja na Poljsko leta 1939, svetovna pa je postala z napadom Japoncev na ameriško pomorsko oporišče Pearl Harbour decembra 1941. V drugo svetovno vojno so bile vpletene skoraj vse neodvisne države sveta.

Okupacijske-meje-1941-43 (vir: splet)

Ozemlje današnje Slovenije je po koncu prve svetovne vojne, z izjemo Primorske, ki je po Rapalski pogodbi pripadla Italijanom, spadalo v kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (krajše SHS). Država se je čez nekaj let preimenovala v kraljevino Jugoslavijo in je obstajala do leta 1941, ko so jo napadle Nemčija, Italija in Madžarska ter si jo razdelile.

ČAS PRED PRVO SVETOVNO VOJNO NA JESENICAH

Jesenice je v drugi polovici 19. stoletja močno zaznamovala Kranjska industrijska družba (KID), ki je združila večino gorenjskih **fužin** in konec 19. stoletja na Jesenicah zgradila sodobne obrate za proizvodnjo in predelavo jekla. V tovarni so našli delo tudi mnogi priseljenci, zato so na Jesenicah nastale delavske četrti, odpirale so se nove gostilne, trgovine in obrtni lokali. Gornjesavska dolina je postala pomembno prometno križišče, saj je dobila železniško povezavo z Ljubljano in Trbižem (Tarvisio v današnji Italiji), z izgradnjo bohinske proge pa še povezavo z Beljakom, Gorico in Trstom. V tem času je na Jesenicah prihajalo do trenj med Slovenci in Nemci. Časopisi so poročali, da domačini v tovarni opravljajo težja in slabo plačana dela, medtem ko so bili Nemci deležni boljših delovnih pogojev ter napredovanj, vodstveni kader pa je uporabljal le nemški jezik. Nemci so bili sicer na Kranjskem številčno zelo šibki, imeli pa je

veliko gospodarsko moč in tako je bilo tudi na Jesenicah, kjer je imela nemška manjšina velik vpliv.

SLOVARČEK:

FUŽINA je bil prvotni industrijski obrat, v katerih so železovo rudo pretopili in s pomočjo oglja predelali v železo in jeklo.

PRVA SVETOVNA VOJNA IN ČAS MIRU PO NJEJ

Naselja današnje jeseniške občine je močno zaznamovala prva svetovna vojna, saj so bila v zaledju **soške fronte**. Prometne poti so bile obremenjene s prevozi orožja, vojakov in ranjencev, po njih so oskrbovali vojsko z živili, vozovi in vprežno živino. Nekatere stavbe so zasedli in uporabljali za potrebe vojaške bolnice, za nastanitev vojakov in ujetniškega **taborišča**. Jeseniška železarna je pomanjkanje delovne sile reševala z vojnimi ujetniki in z večjim zaposlovanjem žensk, prilagoditi je morala tudi svoj proizvodni program. Med prvo svetovno vojno je bil v bombnem napadu uničen velik del Koroške Bele.

V času med obema vojnoma je na Jesenicah vladalo sožitje med kulturo in gospodarstvom. Glavni oblikovalci javnega in kulturnega življenja so bili tovarniški delavci, ki so opravljali fizično težka in zahtevna dela, svoj prosti čas pa namenili vajah, nastopom v pevskih zborih, različnih

Telovadni nastop jeseniškega Sokola na Ferjanovem vrtu, okrog 1905 - 1907 (fototeka GMJ)

godbah, folklorah in gledaliških skupinah. Družabno življenje v kraljevini Jugoslaviji je zaznamovala politična razdrobljenost, kar se je odražalo v različnih športnih, kulturnih in izobraževalnih društvih. Za tri glavne politične stranke: **klerikalce**, **liberalce** in **socialne demokrate** so se izrazito opredeljevali tudi gostilničarji, gostilne pa so bile pomemben del družabnega življenja. V skoraj vseh kulturno prosvetnih društvih na Jesenicah so v času med obema vojnoma delovale tudi športne sekcije.

V času pred drugo svetovno vojno je bilo prebivalstvo na Jesenicah in v okolici zelo raznoliko, med ljudmi pa so vladale velike premoženjske in socialne razlike, a vendar je velika večina pripadala delavskemu sloju. K družinskemu dohodku je največ prispeval oče. Zgodaj so se mu pridružili otroci, ki so začeli delati že po 14 letu starosti. Dekleta so po navadi delala do poroke, potem pa so skrbela za družino, gospodinjstvo in za postranski dohodek. Redke ženske so ostale zaposlene tudi po poroki, večinoma so še naprej delale ženske s težkim socialnim položajem. Na Jesenicah je bil tudi meščanski sloj, ki si je lahko privoščil več. Šlo je za družine uspešnih trgovcev, obrtnikov in tovarniških uradnikov in inženirjev. Tem krogom so pripadali tudi profesorji meščanske šole, odvetniki in zdravniki.

SLOVARČEK:

SOŠKA FRONTA je bilo eno izmed najbolj razgibanih bojišč prve svetovne vojne, saj so boji potekali vse od visokogorja, sredogorja do furlanske ravnine na jugu fronte.

TABORIŠČE je skupek navadno preprostih stavb, naprav za začasno bivanje večjega števila ljudi.

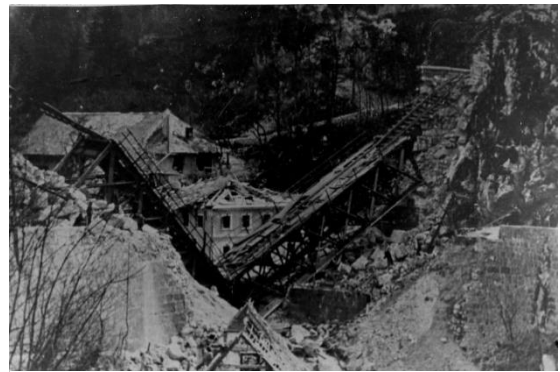
KLERIKALCI so bili zlasti v 19. stol. in prvi polovici 20. stol. člani, pristaši Slovenske ljudske stranke, klerikalizem pa je nazor, ki zagovarja cerkveno vodstvo javnega življenja.

LIBERALCI so bili nekoč člani, pristaši Narodne napredne stranke, liberalizem pa je politično, tudi kulturno in socialno gibanje, ki priznava svobodo za najvišjo vrednoto individualnega in družbenega življenja.

SOCILANI DEMOKRATI so pristaši socialne demokracije, ki se zavzema za reforme kapitalistične družbe z demokratičnimi sredstvi v korist delavskega razreda.

NAPAD NA JUGOSLAVIJO IN OKUPACIJA

3. aprila leta 1941 so se po pozivu nemških oblasti pripadniki nemške manjšine na Jesenicah umaknili na Koroško, z napovedjo, da se bodo kmalu vrnili. Z njimi je odšel tudi generalni direktor KID Karl Noot. Le tri dni zatem, na cvetno nedeljo, je Nemčija napadla Jugoslavijo in bombardirala Beograd. Ob napadu Italije na Jugoslavijo jugoslovanska vojska ni zmogla braniti svojega ozemlja in se je po šibkem uporuhitro umaknila. Da bi prihajajočemu **okupatorju** povzročila čim več škode, je ob svojem umiku uničevala cestno, železniško in električno infrastrukturo.

Železniški most v Mostah pri Žirovnici, ki ga je ob umiku uničila jugoslovanska vojska leta 1941 (fototeka GMI)

11. aprila 1941 so italijanske enote alincev s pomočjo nemških enot zasedle Jesenice, že 8 dni kasneje pa je Italija oblast predala Nemcem. Kraljevina Jugoslavija je **kapitulirala**, nemški in italijanski okupator sta si razdelila slovensko ozemlje, Madžarom pa prepustila Prekmurje. Nemški kancler Adolf Hitler je zahteval najprej ponemčenje Gorenjske in nato njeno priključitev k nemški državi. To nalogo je dobil šef civilne uprave, koroški **gauleiter**, Franz Kutschera, ki je imel odredbodajno, izvršilno in sodno oblast. Tiste, ki za ponemčenje niso bili primerni, so nameravali izgnati in na njihove domove naseliti Nemce.

SLOVARČEK:

OKUPATOR je tisti, ki, po navadi z bojem, spravi tuje ozemlje pod svojo oblast.

ALPINEC je italijanski vojak, ki je izurjen za bojevanje v gorah.

KAPITULACIJA je dokončno prenehanje bojevanja na podlagi sporazuma z nasprotnikom, vdaja.

GAULEITER je bil pokrajinski vodja nacistične stranke.

ŽIVLJENJE NA OKUPIRANIH JESENICAH RAZGLASI IN PREPOVEDI

Nemški okupator je želel čim prej popisati naravne danosti dežele, ki jo je zasedel in dobiti popoln nadzor nad prebivalstvom, njihovim premoženjem in življenjem. Posebni komisarji so prebivalce o tem, kaj zahteva nova oblast, obveščali z razglasi. Razglasi so ostali dvojezični, medtem ko so smerokaze, naselja in ulice preimenovali z nemškimi imeni. Šef civilne uprave **Franz Kutschera je ob koncu aprila 1941 začel izdajati odredbe s takojšnjo veljavnostjo**, njihovo neupoštevanje pa je imelo lahko za posledico denarno, zaporno ali celo smrtno kazen, odvisno od pomembnosti odredbe. Napovedal je strogo kaznovanje hudodelstev, oškodovanja javnih koristi, sovražno delovanje proti državi in podpiranje takšnega delovanja. Odredbe je izdajal na vsakih nekaj dni, včasih tudi po več na dan. Odredbe so bile različne. Določale so na primer, da mora prebivalstvo v 24 urah izročiti orožnikom ali policistom orožje in druge vojaške predmete, da se morajo ljudje prijaviti na tečaj nemškega jezika, da morajo jugoslovanski denar zamenjati za nemškega in da morajo prijaviti pse ter zanje plačati davek. Odredb in predpisov je bilo z vsakim dnevom več, posegali so na vsa področja človeškega življenja, ustvarjanja, preživljanja. Nemci so močno omejili osebne svoboščine in človekove pravice, mnogim pa so jih, v korist nemške narodne skupnosti, tudi povsem odvzeli. Zaplenili so premoženja Židov, cerkveno premoženje, državno in združeno posest ter posest Slovencev in nekaterih tujcev. Ukinili so politične organizacije, društva in zveze ter zaplenili njihovo premoženje. Ukinili so tudi slovenske šole in zaplenil njihovo posest, vplivne slovenske narodnjake in intelektualce, predvsem učitelje in duhovnike, pa zaprli v Begunje.

Trgovci so smeli nabavljati samo pri veletrgovcih, gostinci pa niso več smeli dajati smetane v kavo. Ljudje so morali prijaviti količine zalog hrane, ki jo jih imeli doma, resničnost teh podatkov pa so Nemci preverjali s hišnimi preiskavami. Ko so ugotovili, da imajo gospodinjstva večje zaloge od prijavljenih, so določili, da imajo lahko doma največ 6 kg moke in 2 litra olja na osebo. Mnogi so zato gradili skrivališča za živila in obleko.

SPLOŠNO POMANJKANJE

Med drugo svetovno vojno je vladalo splošno pomanjkanje, za preskrbo s hrano pa so bili ključni kmetje. Njim so oblasti glede na velikost posestva in število družinskih članov določili, kolikšne količine pridelkov in živine morajo do določenega roka oddati v posebnih zbirališčih. Prepovedano je bilo prodajati mleko neposredno potrošnikom, vsakodnevno so ga morali oddati v posebnih zbiralnicah, določili so jim tudi, količino mleka, ki ga smejo obdržati.

Na Jesenicah je delovala podružnica preskrbovalnega urada B iz Radovljice, ki je skrbela za nabavo in razdelitev zbranega blaga, ki ga je na nakazila in **nakaznice** razdeljevala prebivalcem preko trgovcev. Sistema preskrbe prebivalstva s hrano in drugimi za življenje nujnimi

Vollwollene, krznenen in zimskleidung für die Front, (fototeka GMI)

potrebščinami ter nadzor nad razdeljevanjem sta bila zelo natančna in zapletena. Vsaka starostna in poklicna skupina je prejela drugačne nakaznice oziroma drugačne vrste in količine živil, vsak mesec pa so bile natisnjene na drugačnem odtenku papirja. Nakaznice niso nadomeščale denarja, določale so le, koliko največ hrane in drugih potrebščin lahko ljudje kupijo. Zaradi pomanjkanja ljudje pogosto niso dobili blaga in živil, ki so ga potrebovali, tudi če so imeli denar in dovolj nakaznic. Zato so pred trgovinami pogosto nastajale dolge vrste čakajočih kupcev. V Avstriji je bilo malo drugače. Imeli so enak sistem in celo enake nakaznice, a tam hrane ni zmanjkovalo. Zato so, večinoma ženske in otroci, hodili z vlaki v Avstrijo enkrat do dvakrat na mesec. Ko so nakupili hrano in druge potrebščine, ki se jih pri nas ni dalo dobiti, so šli po okoliških kmetijah »na-feht«. Tam so dobili hrano v zameno za delo. »Na-feht« za hrano so hodili tudi v »kašarijo«, kot se reče bližnjim, lepim vasem pod Stolom, pri tem pa ni šlo za beračenje, ampak za zamenjavo predmetov za hrano.

Z nakaznicami so se ljudje lahko prehranjevali tudi v menzah in gostiščih. Gostilne so bile tudi v času okupacije pomembne za družabno življenje Jeseničanov. Bile so tudi zatočišče in skrivališče prostovoljcev, partizanov, pogosto pa tarča izdaje. **Gestapo** je določal, katere gostilne so »nevarne« in jih je potrebno zapreti. Ko so uvedli policijsko uro, torej čas, ko so morali biti ljudje doma in niso smeli ven, je to veljalo za večino, a z nekaterimi izjemami. V hotelu Pošta na Jesenicah so imeli na primer dve gostinski sobi, navadno sobo za »navadne« ljudi in posebno sobo za »boljše«. Med vojno se v prvi sobi ni dobilo vina, v drugi pa je teklo v potokih. Za »boljše« goste v drugi sobi policijska ura ni veljala.

Nakaznice za druge potrebščine kot so obleke, perilo in čevlji, so bile uvedene nekoliko kasneje. Najbolj je primanjkovalo čevljev, zato številni otroci pozimi niso mogli redno prihajati v šolo.

SLOVARČEK:

NAKAZNICA je dokument, ki daje imetniku pravico, da dobi določeno količino kakega blaga.

GESTAPO je bila tajna državna policija v nacistični Nemčiji.

IZGON PREBIVALCEV IN NASELJEVANJE NEMCEV

V letu, ko se je začela okupacija, v območju predvojnega radovljiskega okrožja, kamor so spadale tudi Jesenice, Javornik in Koroška Bela, ni bilo nobene nemške vasi, Nemcev pa največ 200. Nemški jezik so razumeli le nekateri. Prvotni načrt **raznarodovalnega programa** nacistov je bil, da naj bi tretjino ljudi izgnali, tretjino poslali v taborišča, tretjino pa ponemčili.

Skladno s tem programom so bili med drugo svetovno vojno izgnani številni posamezniki in družine. V prvem valu so v Srbijo prisilno izselili večinoma izobražence, temu sta sledila še drugi in tretji val izselitev v druge kraje in države. V drugem letu okupacije so začeli kazensko izseljevati prebivalstvo, ki se ni želelo ukloniti okupatorju in je podpiralo partizansko gibanje. Veliko teh izseljencev je bilo sorodnikov partizanov in ustreljenih talcev. Vse ujetnike (večinoma z Gorenjske) so zbirali v zaporih v Begunjah na

Graščina v Begunjah, kjer so bili gestapovski zapori (fototeka GMI)

Gorenjskem in v zbirnih taboriščih v Škofovih zavodih v Šentvidu ter v Goričanah pri Medvodah. Tu so bili ljudje le začasno, nato pa so jih poslali v delovna, izseljenska in koncentracijska taborišča po Evropi.

Izgon družin je po navadi potekal tako, da so orožniki zgodaj zjutraj obkolili njihove hiše, in zahtevali, da se v dveh urah pripravijo na odhod. S seboj so lahko vzeli le po dve obleki, nekaj perila in denarja. Vse ostalo so morali pustiti na svojih domovih, ki so bila zaplenjena. V bivališča izgnanih Slovencev so se naselili Nemci, zaradi strahu pred **partizani** pa so se naseljevali predvsem v mestih. Na Jesenice so se najprej naselili Nemci, ki so zasedli vodilne položaje v železarni, v šolah in v vrtcih. **Novi gaulaiter in šef civilne uprave Južne Koroške je postal dr. Friedrich Rainer.**

SLOVARČEK:

RAZNARODOVALNI PROGRAM je program s katerim se jemlje narodno zavest in znake narodnosti nekega naroda.

PONEMČEVANJE je proces prilagajanja nemškemu načinu življenja in mišljenja.

PARTIZAN je splošni naziv za ljudskega borca, gverilca, borca v uporniških enotah, lahko pa označuje tudi udeležence narodnoosvobodilnega boja.

PONEMČEVANJE

Nemška okupacija je prinesla tudi temeljito spremembo jeseniškega uličnega sistema. V prvem tednu je okupator zahteval poleg nemških napisov nad trgovinami in obrtniškimi delavnicami tudi nemška imena ulic. Do konca vojne so preimenovali vse ulice, poimenovali pa so tudi nekatere, ki imena še niso imele in izvedli novo oštevilčenje hiš. Uvedli so tudi sistem ulic v naseljih Slovenski Javornik in Koroška Bela, kjer so bile do takrat hiše označene samo s številkami.

ŠOLSTVO

Nekaj dni pred napadom Nemčije na Jugoslavijo je bil redni šolski pouk za nedoločen čas ukinjen, šolske prostore pa so zasedli vojaki. Nemci so že kmalu začeli z ukrepi, ki so imeli namen uničiti vsako sled slovenske oziroma slovanske prisotnosti v teh krajih. Ponemčevali so osebna imena, uničevali slovenske šolske knjige in učila ter, kot že rečeno, prve izgnali slovenske intelektualce, učitelje in duhovnike. Od julija 1941 so morali šoloobvezni otroci obiskovati nemške jezikovne tečaje, na katerih so jih pripravljali na redni šolski pouk, ki je od septembra naprej potekal samo še v nemškem jeziku. V nekdanji meščanski šoli so uredili ljudsko šolo in stanovanja za nemške učiteljice. Opravljanje duhovniške službe na Gorenjskem je prevzela krška škofija s sedežem v Celovcu.

V času okupacije je pouk potekal tudi na vajeniški šoli na Jesenicah. Šola je imela tudi svoj internat na nekdanji Cankarjevi cesti, današnji Cesti železarjev. V njem so vzdrževali strog red, ki je vključeval tudi jutranji pozdrav z dvigom nemške zastave.

Nacistični plakat (hrani GMI)

Šef civilne uprave se je pri raznarodovalnih ukrepih opiral tudi na politične organizacije, ki so širile nemško nacistično miselnost. Že meseca maja so ustanovili osrednjo **nemško nacistično organizacijo Kärtner Volksbund (KVB) – Koroško ljudsko zvezo**, zatem pa še druge organizacije in zveze.

OBNOVA INFRASTRUKTURE

Ker je umikajoča jugoslovanska vojska na Gorenjskem razstrelila veliko železniških in cestnih mostov ter tri železniške predore, sta jih italijanska in nemška vojska takoj po zasedbi ozemlja začeli obnavljati. Vse do druge svetovne vojne so bile ceste na Jesenicah in v okolici makadamske ali pa celo samo kolovozne. Med vojno je okupator z gradnjo občinskih cest omogočil avtomobilom dostop v kraje, ki so bili prej dostopni le s konjsko vprego. Prenova starih in gradnja novih cest je služila tudi pozitivni propagandi v prid okupatorju, ki je tako poleg tegob prinašal tudi tehnološki napredek. V tem času so med drugim asfaltirali cesto pod Javornikom in skozi Jesenice. Cestni promet za osebna vozila je vseeno ostal skromen, saj je poleg avtomobilov primanjkovalo tudi bencina.

ŽELEZARNA KRANJSKE INDUSTRIJSKE DRUŽBE MED OKUPACIJO

Položaj železarne je bil ob pričetku vojne zelo negotov in ne le zaradi porušenih železniških mostov, ki so onemogočali normalno dostavo surovin, temveč tudi zaradi načrtov okupatorja, ki je želel železarno zapreti. Za obstoj železarne je zaslužen njen tehnični ravnatelj dr. Herman Klinar, ki je bil v obdobju med obema vojnama mednarodno priznan strokovnjak na metalurškem področju. Klinar je, ko je slišal za nemške načrte, odšel v Berlin in dosegel, da so si oblasti premislile. Vendar je morala železarna začeti proizvajati izdelke za vojaško industrijo. Železarna je hitro po okupaciji ustanovila obratno zaščito oziroma stražo imenovano

Tovarniška straža Verkschutz na Javorniku (hrani GMJ)

»Werkschutz«, ki je bila oborožena in uniformirana ter je sodelovala z gestapom. Nadzorovali so delo v tovarni, stražili obrate pred sabotажami, opravljali nočno stražo in nadzorovali delavce, da ne bi odhajali.

Tovarni je ves čas okupacije primanjkovalo delovne sile, ki je odhajala iz različnih vzrokov. Zato so Podmežaklo odprli delovno taborišče z devetimi barakami za nastanitev delavcev in eno za kuhinjo in jedilnico. Pripeljali so več kot petsto delavcev in delavk iz nemškega Posarja, Francije,

Italije, Rusije in Ukrajine. Železarna je zaposlovala tudi vedno več žensk.

ŽENSKE V ČASU VOJNE

V tovarni zaposlene ženske so bile praviloma manj plačane in bolj izkoriščane, a so v svojem novem položaju odkrile prednosti, ki jih kot gospodinje niso imele. Med seboj so začele komunicirati, se organizirati, imele so dostop do informacij in možnost izobraževanja. To jim je dalo moč tudi na političnem področju.

V vojnem času se je za enakopravnost žensk in njihovo politično udejstvovanje zavzemala Osvobodilna fronta (OF), ki je ustanovila Slovensko protifašistično žensko zvezo (SPŽZ). Po osvoboditvi se je preimenovala v Antifašistično fronto žena Slovenije (AFŽ). Tako so se ženske enakopravno vključile v narodnoosvobodilni boj. Pomagale so pri mobilizaciji, zbiranju hrane in drugih potrebščin, mnoge pa so se z moškimi soborci borile z ramo ob rami. Ko so se pridružile partizanom so sprejele tudi enake pogoje in bile izpostavljene enakim nevarnostim kot moški. Enakopravne so bile tudi v očeh okupatorja, saj jim, če jih je ujel, ni prizanašal. Največ Jeseničank je končalo v ženskem taborišču Ravensbrück, po nekaterih podatkih jih je bilo 44. Med njimi sta bili Frančiška Ambrožič, katere 4 sinove so kot talce ustrelili na Belem polju na Hrušici in Marija Žumer, članica okrajnega in mestnega komiteja Komunistične partije na Jesenicah, ki je med sojetnicami v taborišču širila napredne politične ideje in protifašistično misel.

Člani in članice okrajnega komiteta SKOJ-a (fototeka GMJ)

VOJNA PROPAGANDA

Propaganda je kot neke vrste reklama, ki jo danes razumemo predvsem kot način, kako pridobiti ljudi, da kupijo produkte, uporabljajo storitve, ki se reklamirajo in podobno.

Nacistični plakat *Tod oder Leben* (hrani GMJ)

Propaganda razširja politične in nazorske ideje, jih pojasnjuje na preprost način ter tako skuša oblikovati človekovo mišljenje in ga usmerjati. Eden izmed močno razširjenih načinov propagande so plakati, kjer je poudarek na sliki, besedilo pa sliko dopolni in jo razloži. Vojna propaganda je bila na ozemlju današnje Slovenije v času okupacije pestra in raznovrstna, plakat pa močno sredstvo obveščanja in prepričevanja.

Nacisti so se zavedali moči državne propagande, ki so jo skrbno načrtovali. Z njo so dosegli, da so njihovim idejam, kot je bila na primer ta, da je nemški narod človeška nadržasa, verjele množice ljudi. Zelo pogosto so uporabljali plakate za pozivanje Slovencev v svoje vrste, zlasti v organizacijo Koroške ljudske zveze (Der Kärntner Volksbund) ali njene pomožne podorganizacije za mladino, ženske in **Wermanschaft**. Ugotovili so, da je najlažje oblikovati javno mnenje, če je vsebina na zastavljena vprašanja podala jasni odgovor. Pogosto so soočili nasprotujoči si strani, ob tem pa je bilo očitno, katera od dveh možnosti je tista »pravak«. Nacistična propaganda je za plakate pogosto uporabila tudi fotografije in celo fotomontažo.

Med narodnoosvobodilnim bojem je bil cilj partizanov širiti miselnost o nujnosti boja proti okupatorju in uresničevanju programskih ciljev, pridobivati somišljenike ter odvrčati ljudi od sovražnikove propagande. Plakat jim je služil kot močno orožje, oblikovalci plakatov pa so

sodelovali v NOB. Nekateri so bili šolani umetniki, drugi so se od teh umetnikov učili. Poseben vizualni del vojnega plakata predstavlja **karikatura**, ki so se je posluževale vse v vojno vpletene strani.

Seveda pa plakati niso bili edini vir propagande. Nemci so se posluževali tudi množičnih **manifestacij** kot sta bila nacistično zborovanje v valjarni na Javorniku ter sprejem borcev iz prve svetovne vojne. Vrteli so filme o zmagah nemške vojske na svetovnih bojiščih in o idealnem življenju nacističnih veljakov. Prav jim je prišlo poudarjanje zaslug naših vojakov v boju na nemški in avstrijski strani v prvi svetovni vojni. Izdajali so tudi časopise, na primer Karawanken Bote in tovarniški časopis Werkzeugzeitung, ki se je pred okupacijo imenoval Tovarniški vestnik.

Partizanski plakat (hrani GMJ)

SLOVARČEK:

WERMANNSCHAFT / VĚRMANŠAFT so bili med drugo svetovno vojno napol vojaški oddelki, ki so jih ustanovili Nemci na zasedenem slovenskem ozemlju.

KARIKATURA je risba z zelo poudarjenimi značilnimi potezami, lastnostmi upodobljene osebe, prikazanega dogodka.

MANIFESTACIJA je množično izražanje razpoloženja, navadno v znak podpore.

TISKARNE

Za razliko od okupatorja, ki je tiskal v dobro opremljenih tiskarnah, so v prvem obdobju narodnoosvobodilnega boja na slovenskem okupiranem ozemlju partizanski tisk v manjših količinah razmnoževali v **ciklostilnih tehnikah**. Kmalu so se pojavile tudi prve ilegalne tiskarne z enim ali več manjšimi tiskarskimi stroji in različnimi oddelki, ki so gradivo tiskali oziroma razmnoževali v večjih nakladah.

Na Jesenicah je že hitro po začetku okupacije začela delovati ena prvih ciklostilnih tehnik na Gorenjskem, ki se je večkrat selila. Preimenovala se je v Planiko, potem ko se je združila z bohinjsko območno tehniko Emil Škrjanc pa se je preimenovala v tehniko Zlatorog.

Na Jesenicah je že pred okupacijo delovala tudi tiskarna Antona Blažaja. Blažej je v vojnem času tiskal predvsem za potrebe Kranjske industrijske družbe in lokalne občinske potrebe okupatorja, a je hkrati pomagal tudi partizanskim tiskarjem s tiskarskim materialom.

SLOVARČEK:

CIKLOSTILNA TEHNIKA / CIKLOSTIL je preprost stroj za razmnoževanje dokumentov, ki deluje na principu šablone. Na voščen papir se je napisalo ali natipkalo besedilo, nato pa je ta šablona služila za tiskanje kopij z uporabo barve.

ZDRAVSTVO

JESENIŠKI ZDRAVNIKI MED VOJNO

Ob začetku vojne v Jugoslaviji se je gradnja nove jeseniške bolnišnice bližala koncu. Zaradi vojnih razmer, pomanjkanja gradbenega materiala, zdravstvene opreme in delovne sile bolnišnice niso dokončali. Osrednja bolnica na Gorenjskem med vojno je bila na Golniku. Tudi v zdravstvu je primanjkovalo osebja, a tisti, ki so ostali v mestu, so nesebično pomagali bolnikom ne glede na narodnost in vojno stran. Tako je na primer dr. Viktor Marčič na prošnjo vodje jeseniške izpostave gestapa Clemensa Druschkeja pomagal pri zdravljenju njegove žene. Z izgovorom, da mora za njen primer sestaviti zdravniški **konzilij**, je dosegel, da so iz begunjskih zaporov izpustili zdravnika dr. Avgusta Tancarja in dr. Bartola Keržana.

Prve partizanske ranjence je zdravil bolničar Ivan Saksida, nato dr. Jože Hafner, dr. Milan Čeh, dr. Viktor Marčič in dr. Bartol Kržan. Izpričano je, da je tudi dr. Franc Bergelj, ki je imel na Jesenicah privatno ordinacijo in je delal tudi kot zdravnik v železničarski ambulanti, vseskozi delal za NOB. Preko aktivistov OF je partizanom pošiljal **sanitetni material** in zdravila, ko je prišel iz zapora v Begunjah pa je postal vodja sanitetne službe v Jeseniško-bohinjskem **odredu**.

SLOVARČEK:

KONZILIJ je posvet dveh ali več zdravnikov glede diagnoze in zdravljenja.

SANITETNI MATERIAL je material, ki se uporablja v zdravstvu.

ODRED je različno velika vojaška enota, ki se je oblikovala za posebne naloge.

PARTIZANSKA BOLNICA NA MEŽAKLI

Jeseniški zdravniki in bolničarji so zdravili ranjene partizane v privatnih hišah ali pa v ambulanti D na Mežakli. Postavili so jo decembra 1942 na pobudo dr. Edvarda Poharja, partizanskega

*Partizanska bolnica na Mežakli
(fototeka GMJ)*

zdravnika Gorenjskega odreda, pod skalno steno v predelu med Planskim vrhom in Zakopi na 1050 metrih. Lesen objekt pravokotnega tlorisa in s škodlami (deščicami) krito enokapno streho je prislonjen pod skalni previs. Sprva je bil namenjen sanitetni oskrbi ranjencev, kasneje je služil le še kot pribežališče za ranjence in kurirje. Vodo so koristili iz vodnega izvira v jami ob Špici, hrano pa so jim zagotavljale družine iz Podmežakle. Kot ambulanta D se je poimenovala kasneje, ko so na tem območju začele delovati posamezne odredne bolnice in ambulante (poimenovane s črkami, na primer: A, B, D, E, F, H). Bile so podrejene partizanskim odredom na tem območju.

Okupator bolnice na Mežakli ni nikoli odkril, saj je bil dostop do nje zaradi strmega terena izredno težaven, zaradi lege pod previsno steno pa je ni bilo mogoče opaziti iz doline.

GESTAPO IN ZAPORI NA JESENICAH

Gestapo je bila uradna tajna policijska organizacija v nacistični Nemčiji, izpostave pa so imeli tudi v okupiranih krajih. Šef jeseniške izpostave gestapa je bil Clement Druschke. Spominjajo se ga kot neizprosne pri zasliševanjih, mojstra mučenja in krvnika mnogih Jeseničanov. Na Jesenicah so bili gestapovski zapori v Kovačevi hiši pred upravnim poslopjem Kranjske industrijske družbe, v Stanovnikovi vili, kjer je nekaj časa stanoval Druschke z družino in v Kosovi graščini. V vili dr. Andreja Stanovnika je bil do bombardiranja Jesenic 1. marca 1945 tudi sedež gestapa, potem pa so ga premaknili v vilo Viktorja Črnka na Plavžu.

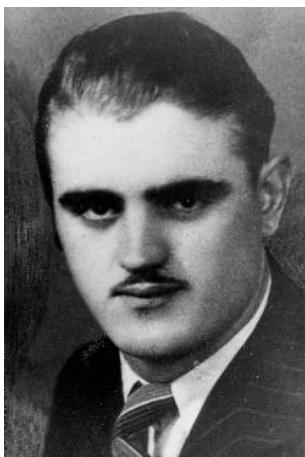
V Kosovi graščini so bili zapori gestapa v pritličju stavbe. V večjih prostorih so bile skupinske celice, v manjših pa samice. Zapori gestapa na Jesenicah so bili preiskovalnega in začasnega tipa, kjer so zaporniki ostali do premestitve v zapore v Begunjah ter taborišči Šentvid pri Ljubljani in Goričane pri Medvodah ter naprej v izseljeniška in koncentracijska taborišča.

Na hajki za partizani, prvi od leve proti desni je Andrej Noč, vodja raztrgancev, v sredini pa Clement Druschke, vodja jeseniških gestapovcev (fototeka GMJ)

NARODNI UPOR

Okupacija in dejanja okupatorja so hitro izzvala upor prebivalstva. V njem so sodelovali vsi sloji prebivalstva in predvojni člani različnih političnih strank in skupin. Kljub socialnim in ideološkim razlikam so se **komunisti**, člani društva Sokol, krščanski socialisti in levi socialisti, združili v skupno, Osvobodilno fronto (krajše OF). **Osvobodilna fronta (OF) je bila vrhovna organizacija narodnoosvobodilnega boja (NOB)**. Ob tem so bili organizacijsko najmočnejši komunisti, ki so bili že prej organizirani v Komunistično partijo Slovenije (krajše KPS), ki so prevzeli vodilno vlogo v OF. Že v času med obema vojnama je bila namreč komunistična stranka prepovedana, zato so imeli veliko izkušenj s podtalnim, prikritim delovanjem, kar jim je koristilo v času okupacije. Območje okoli Jesenic je pretežno gorato, z ozkimi dolinami, strmimi pobočji in golimi vrhovi gora, zato so uporniki, ki so se skrivali predvsem po gozdovih, delovali na težavnem terenu.

Ferdo Koren (fototeka GMJ)

Partizane so pogovorno imenovali tudi »gošarji«, Nemci pa so zanje imeli veliko slabšalnih izrazov, na primer »banditi«. Nemci so imeli dobro oborožene enote, na strani upornikov, partizanov, pa je orožja primanjkovalo. Zato so tako na Gorenjskem kot drugod po Sloveniji ohranili način bojevanja v majhnih skupinah, tako da so sovražnika napadali s hitrimi in nepredvidljivimi akcijami, včasih tudi na več mestih hkrati.

Z namenom upora okupatorju so se po okupaciji začele oblikovati posamezne oborožene skupine, ki so se najprej združile v Jeseniško in Jelovško četo, nato pa v Cankarjev bataljon. Prve skupine jeseniških »gošarjev« so se zbirale na planini Obranci na pobočju

Mežakle, kjer se je konec julija, v taborišču, ki ga je vodil Tonček Thaler, zbralo 40 jeseniških prvoborcev. 1. avgust 1941 se je v jeseniško zgodovino zapisal kot dan, ko je na Obranci potekala prva bitka med nemškimi policisti in partizani na Gorenjskem, v kateri sta kot **prva padla Viktor Arzenšek in Ferdo Koren. 1. avgusta zato občina Jesenice obeležuje spominski dan.**

V začetku septembra istega leta je bil ustanovljen Okrožni odbor Osvobodilne fronte na Jesenicah (OO OF), ki je skrbel, da so se organizirano izvajale sabotaže na elektro, cestni in železniški infrastrukturi. Kasneje se je Cankarjev bataljon razdelil na manjše skupine, da bi se prikriji pred številčno močnim sovražnikom. Že v prvih mesecih okupacije je bil namreč jeseniški gestapo zelo uspešen pri odkrivanju upornikov, po decembrski **vstaji** leta 1941 pa je odkril in zaprl okrog 150 članov OF. Partizanske enote so se večkrat preoblikovale, spomladi leta 1942 pa je nastal Gorenjski odred, ki je bil zelo dobro organiziran.

Sabotažna akcija leta 1942 (fototeka GMJ)

Prvi dve leti okupacije sta bili tako za partizane kot civilno prebivalstvo zelo težki. Takrat so namreč Nemci na svetovnih bojiščih dosegali največje zmage in osvojili veliko novega ozemlja. Zato so hoteli na vsak način zatreti upor v zasedenih deželah, maščevali so se tudi za uboje svojih pripadnikov in privržencev ter **sabotaže** (na primer za uboj Karla Luckmanna, od oblasti nastavljenega jeseniškega župana, ki je vodil **hajke** za partizani.) Povračilni ukrepi so bili poboji talcev, zapiranje v zapore in v nemška

koncentracijska taborišča. V nemilosti so se znašli predvsem partizani in aktivisti OF ter njihove družine, ki so jih preseljevali v delovna taborišča v Nemčiji. V tem času je padlo je kar nekaj prvih glavnih organizatorjev oborožene vstaje na Gorenjskem.

Partizanske enote so bile izpostavljene tudi napadom številnih nemških enot, ki so jih, preoblečene v partizane po gozdovih in gorah vodili slovenski nasprotniki OF. **Ti pripadniki pomožne nemške policije so se imenovali raztrganci.** Njihov vodja je bil Andrej Noč s Koroške Bele. Raztrganci so se preoblečili v raztrgane »gošarje«, iskali so partizanska taborišča in se pred ljudmi pretvarjali, da so partizani. Kdor je pokazal pripravljenost, da jim pomaga, so ga izročili gestapu. Obe strani sta se namreč zavedali, da brez podpore prebivalstva narodnoosvobodilno gibanje ne more uspeti.

SLOVARČEK:

KOMUNISTI so pripadniki komunizma, ki je leva do skrajno leva družbenopolitična, filozofska in ekonomska ideologija znotraj socialističnega gibanja.

VSTAJA je upor velikega števila ljudi proti obstoječi oblasti.

SABOTAŽA je namerno, navadno prikrito dejanje s katerim se povzroča gospodarska škoda.

HAJKA je bila med narodnoosvobodilnim bojem manjša vojaška ali policijska akcija proti partizanskim enotam.

OFENZIVA ENZIAN

Da bi uničili upornike, so Nemci poleti leta 1942 pričeli s trimesečno **ofenzivo** Enzian. V tem času so okrepili najrazličnejše represivne (zastraševalne, prisilne) ukrepe proti vsemu prebivalstvu. Najhujši so bili ukrepi kaznovanja prebivalcev, ki so živeli blizu krajev, kjer so partizani izvedli napade, četudi niso bili povezani z uporniki. Povračilni ukrepi za požig glavnega nosilca železniškega mostu v Mostah pri Žirovnici, ki je za 20 dni prekinil promet na tej železniški progi, je bil poboj 28 talcev in izselitev 60 partizanskih družin. Eden izmed najbolj črnih dni v zgodovini Gornjesavske doline je zagotovo ustrelitev 45 talcev na Belem polju nad Hrušico. Šlo je za maščevanje za napad partizanov na nemški avtomobil. Zaradi takšnih in podobnih dogodkov so od prebivalcev prihajali pozivi partizanom, da naj prenehajo s tako pogostimi akcijami.

Ofenziva Enzian kljub vsemu ni uspela zatreti upornikov. Ko se je končala, so Nemci Gorenjcem podelili nemško državljanstvo na preklic, kar pa je pomenilo, da so ljudje dobili tudi državljanske dolžnosti. Za moške je to pomenilo, da morajo izpolnjevati vojaško obveznost do Nemčije in oditi v vojsko ter na vojna bojišča.

Policijski cestni panzer na veliki akciji na Pokljuki leta 1942 (fototeka GMJ)

LETI 1943 IN 1944: MOČ OKUPATORJA SE MANJŠA

Dve leti po okupaciji Jugoslavije je moč Nemčije in njenih zaveznic na svetovnih bojiščih začela pešati. Ker je okupator v svojo vojsko vpoklical vojaške obveznike, so z vpoklicem v svojo vojsko začeli tudi partizani, ki so močno okrepili svoje terenske organizacije in enote. Okupator je odhajanje v partizane hotel preprečiti s preselitvijo njihovih družin v Nemčijo in zaplenitvijo njihovega premoženja. Temu ukrepu so se družine tistih, ki so odšli v partizane, skušale izogniti z izgovorom, da so bili njihovi člani v **mobilizacijo** prisiljeni. Nekateri so se zato dogovorili za zaigrano ugrabitev, so pa partizani, tako kot Nemci, izvajali tudi prisilne mobilizacije.

Pripadniki II. bataljona Jeseniško - bohinjskega odreda na Vogarju leta 1944 (fototeka GMJ)

Partizanska mobilizacija je povzročila velike spremembe v organiziranosti in bojevanju gorenjskih partizanskih enot, ki so postajale vedno številčnejše, a so imele težavo s pomanjkanjem orožja. Kar polovica moč je bila neoboroženih, kar se je spremenilo po kapitulaciji Italije, ko so pridobili večje količine orožja. Moč okupatorja se je zmanjšala, zato so poiskali prostovoljce in oporo v pomožnih enotah nasprotnikov OF, ki so jih oborožili in oskrbovali.

Civilno prebivalstvo je bilo ves čas okupacije ogroženo na več načinov. Naj so pomagali partizanom ali pa Nemcem (prostovoljno ali pa tudi neprostovoljno), so bili lahko kaznovani od druge strani. Tudi partizani so likvidirali (usmrtili) osebe, ki so sodelovale z okupatorjem ali so jih sodelovanja sumile. Za odkrivanje in kaznovanje nasprotnikov OF je bila med okupacijo ustanovljena Varnostno obveščevalna služba (VOS), ki se je kasneje preimenovala v Oddelek za zaščito naroda (OZNA).

Predzadnje leto okupacije so čez jeseniško okrožje vedno bolj pogosto letale jate **zavezniških** letal, ki so hodile bombardirat nemške tovarne in prometna križišča. Zaradi tega je naraščalo splošno pomanjkanje med prebivalstvom. Opozorila o nevarnosti zračnih napadov so tudi v tovarnah jeseniškega okrožja pogosto prekinjala delo, zato se je proizvodnja zmanjševala. Alarmi so prekinjali tudi pouk v nemških šolah.

Partizanske enote NOV in POS so se oborožile s težkim orožjem in angleškim razstrelivom. Vsakodnevno so razstreljevale tovarniške naprave in železniške proge. Ponekod je okupator pridobil nasprotnike OF in jih organiziral v pomožne oddelke **Gorenjske samozaščite**, nekaj ljudi pa so nasprotniki OF pomorili v imenu organizacije **Črna roka**.

III. bataljon Jeseniško bohinjskega odreda na Vogarju (fototeka GMJ)

V letu 1943 je Gorenjski odred zrasel, ob reorganizaciji pa postal del Prešernove brigade ter kot tak deloval do leta 1944, ko je bil ukinjen. Njegovi borci so se organizirali v Kokrški in Jeseniško-bohinjski odred, ki sta delovala v jeseniškem okrožju.

Terenske organizacije so tudi v jeseniškem okrožju osnovale razmnoževalnice tiska, skupaj s partizanskimi enotami pa skromne partizanske bolnišnice, ambulante in delavnice.

Začelo je delovati tudi pet kurirskih linij s številnimi karavli ob kurirskih poteh. Enote NOV (Narodnoosvobodilna vojska) in POS (partizanski odredi Slovenije) so za svoje potrebe ustanovile obveščevalne centre in točke ter sčasoma poskrbele tudi za radijske zveze med poveljstvi.

SLOVARČEK:

MOBILIZACIJA je uradni vpoklic na opravljanje vojaške dolžnosti.

ZAVEZNIKI: s to besedo v drugi svetovni vojni imenujemo »Zaveznike« Združeno kraljestvo, Sovjetsko zvezo in ZDA, ki so se borile proti »silam osi« - Nemčijo, Japonsko in Italijo.

GORENJSKA SAMOZAŠČITA ali Gorenjsko domobranstvo je bila paravojaška organizacija na Gorenjskem, ki je med drugo svetovno vojno sodelovala z nemškim okupatorjem.

ČRNA ROKA je bila teroristična organizacija, aktivna v slovenskih deželah med drugo svetovno vojno, ki je izvajala atentate na člane Osvobodilne fronte in slovenskih partizanov.

BOMBA V ŠOLI

Po požigu Srednje Radovne s strani okupatorja leta 1944, se je konec novembra istega leta zgodila še ena tragedija. Malo po tretji uri popoldne, ko se je pouk že bližal koncu, je v jeseniški šoli eksplodiralo razstrelivo in uničilo vzhodni del poslopja. Smrtne žrtve napada so bile nemška učiteljica in sedem učenk. Reševalcem je uspelo odkopati 22 živih deklet, od tega jih je bilo 12 težje poškodovanih, 10 pa lažje ranjenih. Ker je bila šola močno poškodovana, v njej pouka ni bilo mogoče nadaljevati. Otroci so morali obiskovati šolo na Koroški Beli.

Kasneje se je ugotovilo, da je šlo za **peklenski stroj**. V šolo so ga prinesli otroci, ki so nasprotovali nemški okupaciji. Ko ni bilo pouka, so se v šolskih razredih namreč sestajali nemški vojaki. Nastavljena tempirana bomba bi morala eksplodirati zvečer v času sestanka, ker pa so bombo nepravilno nastavili, je eksplodirala prej. Pri akciji je sodeloval tudi takrat dvanajstletni Pavle Zidar, ki je kasneje postal pisatelj. Nemci so Pavleta in njegove mlade sodelavce zaprli in poslali v begunjske zapore. **Pavle Zidar je psevdonim, njegovo pravo ime je bilo Zdravko Slamnik.**

SLOVARČEK:

PEKLENSKI STROJ je z razstrelivom napolnjen predmet, ki eksplodira ob določenem času.

ZADNJE LETO OKUPACIJE IN ZADNJE LETO VOJNE BOMBARDIRANJE JESENIC

Poleti 1943 so čez slovensko ozemlje, na poti do ciljev severno od Slovenije, začeli leteti ameriški težki **bombniki**. Ameriško vojno letalstvo (United States Army Air Force - USAAF) je imelo v oporišču v Italiji ob koncu vojne skoraj 2000 letal. Ob bombardiranju večjega števila ciljev je naraščalo tudi število bombnikov, ki so jih sestrelile protiletalske obrambe. Eno izmed njih je padlo v bližini Jesenic, na sedlo Suha pod Golico.

V zadnjem letu vojne je bil velik del nemške vojaške industrije uničen, zato so začeli zavezniški bombniki svoje napade usmerjati tudi na infrastrukturo kot sta cestno in železniško omrežje. Zaradi preletov letal so se pogosto oglašali alarmi, še posebej v letu 1945, zadnjem letu vojne.

*Porušene Jesenice po zavezniškem bombardiranju 1. 3. 1945
(fototeka GMJ)*

Pogostost alarmnih preplahov se je vsak mesec višala, marca je alarmni preplah, če bi sešteli ure, skupaj trajal kar 134 ur in 3 minute. Na dan, ko so Jesenice doživele bombni napad, so se sirene oglasile trikrat. **V četrtek, 1. marca 1945, je bombardiranje Jesenic s strani zaveznikov za vedno spremenilo podobo kraja.** Jesenice sicer niso bile glavna tarča, tarči sta bila Maribor in rafinerija v Moosbierbaumu.

Bombardiranje Jesenic 1. marca 1945 so izvedla letala 454. in 455. bombniške skupine (BG) 15. zračne divizije (AF) ameriškega armadnega letalstva. Vsak od bombnikov B-24 liberator je nosil po osem 225-kilogramskih bomb, ki so na tleh povzročile veliko škodo in veliko število žrtev. Prvi napad se je zgodil ob 13.20 uri. Del mesta se je v nekaj sekundah znašlo v ruševinah. Cilj bombardiranja je bila železniška postaja. Razdejani so bili vsi tiri, za promet je ostal nepoškodovan le eden. Največ bomb pa je padlo od nekdanje gostilne Peklar do jeseniške farne cerkve na Murovi. Preživeli so po napadu prišli iz kleti in zaklonišč, kmalu so prihitele tudi reševalne ekipe, a že čez štirideset minut se je oglasil še tretji alarm. Še preden so ljudje uspeli doseči zaklonišča, so začele padati nove bombe in še dodatno razrušile mesto. Na tem območju je bilo veliko gostilen, zato ni čudno, da jih je bilo kar nekaj porušenih (hotela Triglav in Paar ter Hrovatova gostilna), še več pa jih je bilo močno poškodovanih.

Zaradi velikega števila tujcev tega dne na Jesenicah število žrtev še vedno ni točno. Po različnih virih je bilo žrtev od 107 do 127. Po zadnjih raziskavah je bilo žrtev 119, še vedno pa se ne ve, koliko je bilo žrtev med Nemci in koliko natančno jih je umrlo za posledicami poškodb. Zaradi nevarnosti ponovnih letalskih napadov so se nekateri umaknili k sorodnikom in znancem na podeželje. Čiščenje ruševin je trajalo več let.

Udarniki pri čiščenju ruševin na Jesenicah po osvoboditvi leta 1945 (hrani GJM)

SLOVARČEK:

BOMBNIK je veliko letalo, namenjeno za metanje bomb na cilj.

POLK je vojaška enota, večja od bataljona.

UMIKANJE OKUPACIJSKIH ENOT

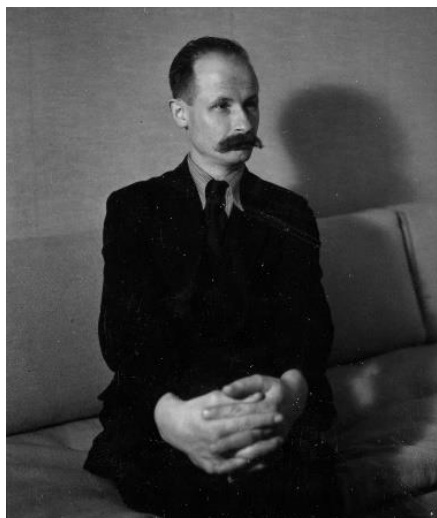
V letu 1945 ni bilo več dvoma, da bo vojne kmalu konec, iz nemških taborišč so se začeli vračati izgnanci. Nemci so iz zapora v Begunjah po pogajanjih s Kokrškim odredom, ki je obkolil zapor, izpustili 92 jetnikov, po vdaji nemške posadke v zaporu pa so rešili še 578 pripornikov. Ljudje so se ob koncu vojne množično pridruževali partizanom na Poljanah, bataljoni Jeseniško-bohinjskega odreda pa so na različnih lokacijah razoroževali nemške enote. Po kapitulaciji Nemčije (8. maj 1945), so se 11. maja 1945 enotam Jugoslovanske armade predale še zadnje oborožene skupine nemških vojakov na Gorenjskem.

SPOMIN NA NOB V NAŠEM VSAKDANJIKU

Še danes je na Jesenicah in v drugih krajih Gornjesavske doline kar nekaj cest (npr. Cesta maršala Tita), ulic, poti in trg (Trg Toneta Čufarja na Jesenicah) poimenovanih po partizanskih borbah in borkah, revolucionarjih, zaslužnih delavskih voditeljih, za zgodovino delavskega gibanja pomembnih dogodkih, vojaških enotah (npr. Ulica Cankarjevega bataljona) ali splošnih

poimenovanjih povezana z OF in NOB (npr. Partizanska pot, Pionirska ulica). Takoj po vojni je bilo teh poimenovanj sicer več, a so jih po osamosvojitvi Slovenije kar nekaj zamenjali.

Tone Čufar (fototeka GMJ)

Tako kot trg in gledališče na Jesenicah, tudi osnovna šola na Plavžu nosi ime po jeseniškem pisatelju in revolucionarju **Tonetu Čufarju**. Po njem so poimenovane še šole v Šentvidu pri Ljubljani in v Mariboru. Tudi osnovna šola Prežihovega Voranca na Jesenicah se imenuje po pisatelju in revolucionarju **Prežihovem Vorancu**. Po znanemu partizanskemu voditelju in prvem komandantu Cankarjeve čete nosi ime Osnovna šola **Poldeta Stražišarja**. Večina ostalih šol Gornjesavske doline se je preimenovala, le v Mojstrani so v naslovu ohranili spomin na decembrsko vstajo proti okupatorju (**Osnovna šola 16. decembra Mojstrana**). Imena bork NOB so obdržale vzgojno varstvene ustanove - vrtci. Enote Vrtca Jesenice v občini Jesenice še

vedno nosijo imena po partizanskih borkah: **Angelci Ocepek** (dve enoti na Jesenicah), **Julki Pibernik** (Jesenice), po **Cilki Zupančič** (Koroška Bela), **Ivanki Krničar** (Blejska Dobrava) in **Frančiški Ambrožič** (Hrušica). Takoj po vojni so jeseniški športniki dobili svojo organizacijo - Fizkulturno društvo Jesenice, ki so ga nato preimenovali v Fizkulturno društvo Jože Gregorčič. Društvo se je kasneje preimenovalo. **Jože Gregorčič in Matija Verdnik** sta bila po vojni razglašena za narodna heroja. Po Matiji Verdniku se je imenoval strelski dom oziroma dom strelske družine heroja Matija Verdnika, ki so ga kasneje podrli. Še danes imamo na Jesenicah **telesno vzgojno društvo (TVD) Partizan**. Poleg Toneta Čufarja, po katerem je poimenovanih največ ustanov in društev, se **DPD Svoboda Franca Mencingerja Javornik – Koroška Bela** imenuje po enem izmed ustanoviteljev društva, kulturniku in zborovodju, ki je sodeloval v Osvobodilni fronti.

Cilka Zupančič – Sonja
(fototeka GMJ)

ZAKLJUČEK

Zgodovina niso le suhoparni podatki in letnice. Zgodovina pripoveduje zgodbe, ki pa so včasih tudi težke in žalostne. Obdobje druge svetovne vojne je eno izmed poglavij človeštva iz katerega bi se morali naučiti, da sovraštvo, nestrpnost, poveličevanje ras in narodov, nespoštovanje človeka in človekovih pravic lahko vodi v nepredstavljivo trpljenje. Danes nekateri živimo lepo in brez skrbi, a marsikje ni tako, sploh ne tako zelo daleč od nas. Bodimo boljši, bolj prijazni eden do drugega, naj nas zgodovina vendarle nekaj nauči.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

GMJ – Gornjesavski muzej Jesenice:

- arhiv DG – delavskega gibanja, t.e. 13, a.e. 649, Konobelj Franc - Slovenko: Jeseniška četa in Cankarjev bataljon v letu 1942. Pri zbiranju gradiva in urejanju sestavka je sodeloval Ivan Vovk – Živan, Jesenice 1978.
- arhiv DG – delavskega gibanja, t.e. 13, a.e. 648, Pričevanje udeležencev bitke na Obranci.
- arhiv DG – delavskega gibanja, t.e. 46, a.e. 1474, Klinar Johan, pismo o stanju v Jugoslaviji med vojno, sestri Kastelic Mariji v Ameriko.
- arhiv DG – delavskega gibanja, t.e. 28, a.e. 1120, Popisi in sezname delovanja ilegalnih tehnik in tiskarn med NOB.

LITERATURA

- Bedič Aleš in Košir, Uroš: Letala, bombe in topovi – ostanki letalskih operacij med drugo svetovno vojno na območju občine Jesenice, *Jeseniški zbornik 13*, Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice, 2023, str. 294-311.
- Hobsbawm, Eric J.: *Čas skrajnosti: svetovna zgodovina 1914-1991*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000.
- *Jesenice: mesto železarjev*, katalog razstave, avtorji Marko Mugerli ... [et al.], Jesenice: Gornjesavski muzej, 2016.
- Kokalj Kočever, Monika: *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943-1945*, Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2017. Dostopno tudi na spletu: https://www.sistory.si/cdn/publikacije/43001-44000/43080/32_razpoznavanja_splet.pdf
- Konobelj, France: *Pod Možakljo in Karavankami so se uprli*, Jesenice: Zveza borcev, 1954.
- Konobelj, France: Partizanska dediščina, *Jeseniški zbornik 9*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2004, str. 247-258.
- Konobelj, Tone: 1. marca 1945 je potemnelo nebo nad dolino, *Jeseniški zbornik 9*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2004, str. 123-140.
- Konovšek, Tjaša: *Med idealom in resničnostjo: ženske v času druge svetovne vojne na Slovenskem*, magistrsko delo, Ljubljana, 2018.
- Križnar, Ivan: *Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem*, Jesenice: Okrožni odbor aktivistov OF pri Področnem odboru Združenja borcev in udeležencev NOB občin Jesenice, Kranjska Gora in Žirovnica; Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2000.
- Križnar, Ivan: *Kranjsko okrožje med nemško okupacijo in narodno osvobodilnim bojem 1941-1945*, Kranj: Območno združenje borcev in udeležencev NOB, 2007.

- Malenšek, Majda: Pisatelj Pavle Zidar o Jesenicah, pravzaprav o Javorniku in Javorničanih, *Jeseniški zbornik 10*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2009, str. 259-278.
- Melik, Vasilij in Žontar, Majda: *Kulturna društva na Gorenjskem v letih 1860 do 1914 : razstava Gorenjskega muzeja*, Kranj: Gorenjski muzej, 1980.
- Mencinger, Majda: *Izgubljene bilke*, Kranj, 2021.
- Miljević, Jure: Bombardiranja, napadi in preleti Jesenic med drugo svetovno vojno, *Jeseniški zbornik 10*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2009, str. 177-182.
- Mohorič, Ivan: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, 2. knjiga*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969-1970.
- Mugerli, Marko in Torkar Tahir, Zdenka: *Delu čast in oblast: predelovalni obrati jeseniške železarne, katalog razstave*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2013.
- Mugerli, Marko: *Zgodovina zdravstva na Jesenicah, katalog razstave*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2015.
- Mugerli, Marko [et al.]: *Delavke železarne*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2015.
- Mugerli, Marko: *Zgodovina šolstva na Jesenicah, katalog razstave*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2018.
- Mugerli, Marko: Življenje jeseniške medicinske sestre Albe Koselj, *Jeseniški zbornik 13*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2023, str. 472-491.
- *Naše Jesenice* (več avtorjev, zbrale in uredile Nataša Kokošinek, Špela Smolej Milat in Zdenka Torkar Tahir ; avtorji in recenzenti Stane Arh ... [et al.]), Jesenice : Gornjesavski muzej, 2024. Dostopno tudi preko spleta:
<https://www.jlib.si/pdfs/Nase%20Jesenice.pdf>
- Pogačnik, Aljaž: *Po ulicah železarskega mesta*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2016.
- Pogačnik, Aljaž: *Vojni plakat(1941-1945): iz depojev Gornjesavskega muzeja Jesenice*, Jesenice: Gornjesavski muzej, 2015.
- Rotar, Tjaša: Družabno življenje na Jesenicah od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne, *Jeseniški zbornik 10*, Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice, 2009, str. 15-26.
- Smolej Milat, Špela: Karta za življenje: otroštvo na senožetih v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja, *Jeseniški zbornik 10*, Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice, 2009, str. 49-59.
- Vidic, Barbara: *Sokol na Jesenicah od 1904 do 1929: od Kurje vasi do Sokolskega doma*, diplomska naloga, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, oddelek za zgodovino, Bled, 1999.

DRUGI VIRI

- Stalna razstava *Mladost mesta rdečega prahu*, Mestni muzej Kosova graščina, Jesenice, april 2024.
- Občasna razstava *Pomlad, ko je padalo železo – okupacija in zavezništvo bombardiranja Jesenic*, Mestni muzej Kosova graščina, Jesenice, 6. marec – 19. april 2025. Del razstave o bombardiranju Jesenic predstavljajo najnovejše izsledke Aleša Bediča in dr. Uroša Koširja.